

Kartki z historii

FUNKCJONOWANIE POMORSKIEGO TOWARZYSTWA ROLNICZEGO W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

Bogdan M. Wawrzyniak

Abstrakt: Celem opracowania było przedstawienie funkcjonowania Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego w okresie międzywojennym. Towarzystwo powstało w celu upowszechniania nowoczesnych metod gospodarowania, szerzenia postępu rolniczego oraz podejmowania działalności na rzecz rozwoju oświaty i kultury na wsi.

Słowa kluczowe: towarzystwo, kółko rolnicze, oświata rolnicza, porady

JEL: Q10, Y20

FUNCTIONING OF THE POMERANIAN FARMING SOCIETY IN THE INTER-WAR PERIOD

Bogdan M. Wawrzyniak

Abstract: The aim of the study was to present the functioning of the Pomeranian Agricultural Society in the interwar period. The Society was established in order to popularize modern farming methods, spread agricultural progress and undertake activities for the development of education and culture in the countryside.

Keywords: company, agricultural club, agricultural education, advice

JEL Classification: Q10, Y20

1. Wstęp

Stowarzyszenia, związki, zrzeszenia branżowe i spółdzielnie w rolnictwie stanowiły układ społeczny, który miał duże znaczenie w upowszechnianiu wiedzy i postępu rolniczego. Możliwości powstania oddolnego ruchu społecznego skryształizowały się po uwłaszczeniu chłopów, które doprowadziły do powstania dobrowolnych organizacji społeczno-gospodarczych, mających na celu zwiększenie i doskonalenie produkcji rolniczej, a także przedstawicielstwo i obronę interesów rolników.

Rozwój działalności społecznej na wsi dokonywał się odmiennie w zależności od warunków, jakie stwarzały państwa zaborcze. W przekazie społecznym do rolników na ogół zwalczane były treści narodowe, natomiast udostępnianie nowości na temat sposobu gospodarowania i postępowania, uzależnione były od stopnia wiedzy i umiejętności działaczy społecznych.

Pomorze obok województwa poznańskiego, pozostawało przez dłuższy czas pod zaborem pruskim, w którym stosunkowo wcześniej przeprowadzono uwłaszczenie chłopów, podnoszono oświatę rolniczą i wypracowano zasady funkcjonowania samorządu gospodarczego w postaci izb rolniczych. Przesłanki te spowodowały, że rolnicy funkcjonujący w otoczeniu rolnictwa nowoczesnego, po odzyskaniu niepodległości nie tylko kontynuowali te idee, ale je doskonalili i nadal rozwijali.

2. Powstanie Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego

Pomorskie Towarzystwo Rolnicze funkcjonowało na terenie województwa pomorskiego, które wyłonione zostało w 1919 r. na mocy Traktatu Wersalskiego i zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego. Formalnie województwo pomorskie zostało przyłączone do Macierzy w styczniu 1920 r. Województwo pomorskie stanowiło ziemie byłego zaboru pruskiego, na którym stosunkowo wcześniej przeprowadzono uwłaszczenie chłopów (1816-1850). Miało to pozytywny wpływ na kształtowanie stosunków agrarnych i podnoszenie świadomości chłopów (Wawrzyniak, 2004).

Pomorskie Towarzystwo Rolnicze powstało w 1924 r. z połączenia oddziału Zjednoczenia Producentów Rolnych Pomorza z Patronatami Pomorskich Kółek Rolniczych (Księga pamiątkowa, 1930). Głównym celem nowego Towarzystwa było dalsze zwiększanie produkcji rolniczej, organizowanie korzystnego zbytu produktów rolnych, szerzenie oświaty rolniczej i poprawienie warunków pracy robotników rolnych. Od momentu powstania, Towarzystwo nawiązało współpracę z Pomorską Izbą Rolniczą. Na zasadzie porozumienia stron, PTR otoczyło opieką Koła Gospodyń Wiejskich. Ponadto Towarzystwo przystąpiło do Związku Polskich Organizacji Rolniczych. Na czele Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego stanął Jan Donimirski, który był inicjatorem usamodzielnienia i zjednoczenia rozproszonego ruchu rolniczego (Sprawozdanie..., 1924).

3. Statut Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego

Pomorskie Towarzystwo Rolnicze działało w oparciu o statut, zgodnie z rozporządzeniem Prezydenta RP z 1932 r. – prawo o stowarzyszeniach i było osobą prawną (Rozporządzenie Prezydenta RP, 1934).

Towarzystwo miało na celu „obronę interesów rolnictwa przez zespolenie siłowań i prac swoich członków dla podniesienia wszystkich gałęzi gospodarstwa wiejskiego i wiążącego się z nim przemysłu, szerzenie oświaty rolniczej pozaszkolnej, popierania idei spółdzielczości, poradnictwo prawne itd. W łonie Towarzystwa wyklucza się wszelką działalność o charakterze politycznym” (Statut PTR, 1934).

Dla osiągnięcia powyższych celów Towarzystwo organizowało ognia terenowe, rolnicze związki celowe a ponadto:

- organizowało zakup, zbył i przerób artykułów rolnych;
- uruchamiało i wydawało czasopismo rolnicze;
- organizowało wykłady, pogadanki, referaty, zjazdy i zebrania rolników;
- prowadziło obronę interesów zawodowych rolników;
- prowadziło bezpośrednie prace fachowe w terenie przy pomocy instruktorów;
- organizowało agendy ułatwiające obrót nieruchomościami rolnymi.

Organami Towarzystwa Rolniczego było walne zgromadzenie złożone z władzy Towarzystwa i delegatów kółek rolniczych. W skład władz Izby wchodził: prezes, członkowie zarządu i członkowie rady. Działały komisje finansowo-budżetów i komisja rewizyjna (Sprawozdanie, PTR 1925).

Bieżącą działalnością Towarzystwa kierował dyrektor biura PTR wraz z personelem. W ramach Biura PTR działały następujące wydziały:

- administracyjny;
- wytwórczości rolniczej;
- wytwórczości zwierzęcej;
- oświaty rolniczej;
- organizacji gospodarstw;
- ekonomiczny;
- inspektorat leśnictwa.

W skład wydziału administracyjnego wchodził referat prawno-podatkowy, który informował członków o ich obowiązkach i prawach, wynikających z ustawodawstwa podatkowego oraz udzielał porad prawnych.

Towarzystwo podejmowało szeroko zakrojone działania związane z problematyką rolnictwa, stosunków agrarnych, własnością ziemi (własność polska i niemiecka), warunków ekonomicznych, funkcjonowania gospodarstw, rynków zbytu i upowszechniania postępu rolniczego. Zadania określone w statucie realizowano

we własnym zakresie oraz poprzez przyjmowanie rezolucji, które kierowano do ministerstwa rolnictwa i urzędów centralnych.

4. Majątek Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego

Majątek Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego tworzony był (Jubileuszowe sprawozdanie, 1934):

- ze składek członkowskich;
- z opłat za korzystanie z urządzeń i działalności towarzystwa;
- z zapisów i subwencji;
- z ruchomości i nieruchomości towarzystwa.

Składka członków była wpłacana do kasy PTR raz do roku. Składka członków zwyczajnych, gospodarujących samodzielnie na obszarze poniżej 50 ha była pobierana przez skarbnika kółka rolniczego. Składka członka gospodarującego na obszarze 50 lub więcej ha, była wnoszona bezpośrednio do zarządu głównego PTR. Na pokrycie działalności kółek rolniczych przeznaczono 10% wszystkich składek uiszczonych z obwodu działalności kółka rolniczego.

5. Towarzystwo rolnicze powiatowe

Towarzystwo rolnicze powiatowe było stowarzyszeniem zarejestrowanym w myśl przepisów rozporządzenia Prezydenta RP z 1932 r. i posiadało osobowość prawną (Rozporządzenie Prezydenta RP, 1932). Towarzystwo miało na celu:

- wspieranie swoich członków w zakresie podniesienia gospodarstwa wiejskiego;
- szerzenia oświaty rolniczej pozaszkolnej;
- udzielanie poradnictwa rolniczego;
- popieranie idei spółdzielczości;
- wspieranie przemysłu rolnego;
- obrona interesów swoich członków.

Dla osiągnięcia swoich celów, towarzystwo organizowało kółka rolnicze, urządzało kursy i odczyty fachowe, pomagało w zakładaniu spółdzielczości, prowadziło poradnictwo prawne dla członków kółek rolniczych oraz podejmowało inne działania, które uznano za właściwe.

Majątek towarzystwa rolniczego powiatowego tworzony był (Sprawozdanie: 1929):

- ze składek członkowskich;
- z opłat za korzystanie z urządzeń i działalności towarzystwa;
- z zapisów i subwencji;
- z ruchomości i nieruchomości towarzystwa.

6. Podstawowe ogniwa Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego

Podstawowymi ogniwami Towarzystwa były kółka rolnicze, przed którymi postawiono zadanie upowszechniania nowoczesnych metod gospodarowania, szerzenie oświaty rolniczej i kultury rolnej.

Zgodnie ze statutem, zadaniem i celem kółek rolniczych było (Sprawozdanie PTR, 1938):

- zbiorowe działanie członków dla osiągnięcia wspólnych celów gospodarczych i społecznych;
- wzajemna samopomoc wszystkich członków;
- wspólny zakup i używanie narzędzi i maszyn rolniczych;
- obrona interesów członków kółek na płaszczyźnie działalności – poradnictwo, pisanie wniosków, itd.;
- krzewienie wiedzy fachowej wśród członków;
- dążenie do udoskonalenia poszczególnych gospodarstw, celem podniesienia ogólnego stanu gospodarczego przez pogadanki fachowe, lustracje gospodarstw, kursy, konkursy;
- reprezentowanie miejscowych potrzeb członków kółka rolniczego;
- informowanie członków o wszystkich ważnych aktualnych sprawach gospodarczych;
- strzeżenie, by wszyscy członkowie przestrzegali przepisów regulaminów i statutu kółka, towarzystwa rolniczego powiatowego i Pomorskiego Towarzystwa rolniczego.

Do powstania kółka rolniczego niezbędna była deklaracja 15 osób, zaś proces założycielski odbywał się poprzez opinię towarzystwa rolniczego powiatowego i po uzyskaniu zgody Zarządu PTR.

Majątek kółka rolniczego tworzony był z:

- należnej do kółka rolniczego części zasadniczej składki członkowskiej (na ogół 10%) ustalonej uchwałami walnego zgromadzenia PTR;
- dodatkowej składki lokalnej, uchwalonej na potrzeby kółka;
- opłaty za korzystanie z agend kółka;
- zapisów i subwencji;
- ruchomości i nieruchomości kółka.

Wysokość zasadniczej składki członkowskiej ustalana była przez walne zebranie PTR. W przypadku niewpłacenia do kasy PTR całości kwoty należnych składek przez kółko rolnicze, za ten brak osobiście i solidarnie odpowiedzialni byli - swym prywatnym majątkiem - członkowie zarządu kółka rolniczego.

Legitymacje członkowskie były ważne przez okres jednego roku kalendarzowego. Rolnik otrzymywał legitymację dopiero po wpłaceniu składki członkowskiej.

Wśród członków kółek rolniczych 90,8% stanowili właściciele gospodarstw rolnych mających powierzchnię mniejszą niż 50 ha, 4,1% było właścicielami gospodarstw rolnych w przedziale od 50 ha do 125 ha oraz 5,1% było właścicielami gospodarstw rolnych powyżej 125 ha.

7. Zadania stawiane kółkom rolniczym przez PTR

Zarządy kółek rolniczych miały obowiązek zwoływania comiesięcznych zebrań członków. W ich trakcie informowano członków kółek rolniczych o wszystkich ważnych i aktualnych sprawach gospodarczych. W celu ułatwienia ustalenia tematyki zebrania i nakreślenia treści, Pomorskie Towarzystwo Rolnicze przysyłało okresowe biuletyny, które zawierały zagadnienia w zależności sezonu prac w rolnictwie.

W treści biuletynów były zawarte przykładowo następujące tematy:

- rolniczy program żywienia życia gospodarczego;
- zalecenia stacji ochrony roślin;
- poletka doświadczalne kółek rolniczych;
- co rolnik powinien wiedzieć o klasyfikacji gruntów;
- wycieczki i zwiedzanie gospodarstw przez członków kółek rolniczych;
- wysokość składek w zakładzie ubezpieczeń wzajemnych;
- zasady uprawy poszczególnych roślin;
- zakładanie pasiek;
- przysposobienie rolnicze młodzieży wiejskiej;
- współpraca z kołami gospodyń wiejskich.

8. Liczba kółek rolniczych w woj. pomorskim

Według danych sprawozdań Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego liczba kółek rolniczych w układzie powiatowym przedstawiała się następująco (Wawrzyniak, 2002):

Powiat	1924	1927	1930	1934	1938
Brodnica	11	29	37	43	43
Chełmno	4	11	17	25	29
Chojnice	8	20	25	27	24
Działdowo	2	6	15	20	28
Grudziądz	4	16	23	29	40
Kartuzy	10	29	48	53	54

Powiat	1924	1927	1930	1934	1938
Kościerzyna	13	23	34	50	99
Puck (Morski)	14	28	31	37	40
Nowe Miasto	18	35	43	45	49
Sępólno	2	7	9	9	10
Starogard	9	18	30	34	36
Świecie	17	30	42	34	54
Tczew	5	13	26	31	33
Toruń	16	27	33	35	41
Tuchola	7	16	18	25	29
Wąbrzeźno	9	17	24	27	33
Razem kótek rolniczych	149	325	455	524	642
Razem członków	5851	12275	16918	15250	24005

9. Uwagi końcowe

Teren województwa pomorskiego jest dobrym przykładem sposobu dążenia do skonsolidowania rozproszonego ruchu rolniczego. Trudności w funkcjonowaniu towarzystwa brały się z dużego udziału własności niemieckiej, światowego kryzysu finansowego (1929), który położył się także cieniem na rolnictwie Pomorza, ograniczonego rynku zbytu wewnętrznego i zagranicznego, braku dostępu do kredytów rolniczych.

Powstanie Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego rozpatrywać należy w szerszym kontekście społecznym. Pomorze o ponad rok dłużej pozostawało pod administracją niemiecką. Na tym terenie już od 1894 r. funkcjonowała izba rolnicza, prężnie rozwijała się spółdzielczość wiejska, dobrze funkcjonowały kasy Raiffeisena i niższe szkolnictwo rolnicze. Długo nie wiadomo jakie obszary wejść w skład Pomorza, zwłaszcza chodziło o ziemie rolnicze pozostające w obrębie Wolnego Miasta Gdańska. Cała dokumentacja geodezyjna, kartograficzna, notarialna, itp., pozostała w Gdańsku i okazała się niedostępna dla władz administracyjnych województwa pomorskiego, zlokalizowanego w Toruniu. Dużo majątków ziemskich pozostawało w rękach niemieckich, którzy niechętnie poddawali się ustawie o wykonaniu reformy rolnej.

Organizacja rolnicza na Pomorzu charakteryzowała się pewną specyfiką w porównaniu do reszty kraju. Funkcjonowało kilka stowarzyszeń, które podkreślały swoją odrębność w zakresie celów i metod działania. Linie podziału biegły nie tylko między własnością polską i niemiecką, ale także między ziemiaństwem

i chłopstwem, między bogatymi chłopami a małorolnymi i nowymi osadnikami, powstającymi w wyniku reformy rolnej.

Pomorskie Towarzystwo Rolnicze stanowi dobrą ilustrację autonomii ruchu rolniczego, które powstało bez oglądania się na wytyczne centralne, lecz funkcjonowało w oparciu o własne zasoby i projekty. Z czasem Towarzystwo co prawda złożyło akces do Centralnego Towarzystwa Organizacji i Kółek Rolniczych, lecz nie składało tam sprawozdań czy raportów.

Pomorskie Towarzystwo Rolnicze opierało działalność na kółkach rolniczych, dla rozwoju których przygotowało bardzo szczegółowy statut. Wyrazem szczególności statutu jest, że zawierał nawet jak ma wyglądać porządek obrad i określał poszczególne fazy zebrania. W statucie określono szczegółowe zadania nie tylko dla zarządu kółka rolniczego, ale odrębnie dla prezesa kółka rolniczego, sekretarza i skarbnika. Ponadto legitymację członkowską wręczano tylko na okres jednego roku, zaś przedłużenie uzależnione było od uiszczenia składek członkowskich.

Ruch kółkowy na Pomorzu był określony sytuacją społeczno-gospodarczą kraju, który pozostawał pod niekorzystnym wpływem wielkiego, światowego kryzysu gospodarczego, braku kredytu rolniczego, ograniczeń eksportu produktów rolnych i innych niekorzystnych czynników.

LITERATURA

1. Jubileuszowe sprawozdanie Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego za rok budżetowy 1933-34. (1934). Toruń: Nakładem PTR.
2. Księga pamiątkowa dziesięciolecia Pomorza. (1930). Toruń: Wydana staraniem Pomorskiego Związku Podoficerów Rezerwy.
3. Sprawozdanie Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego za 1924. (1925). Toruń: Nakładem PTR.
4. Sprawozdanie Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego za 1929. (1929). Toruń: Nakładem PTR.
5. Sprawozdanie Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego za rok budżetowy 1934-35. (1935). Toruń: Nakładem PTR.
6. Sprawozdanie Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego za rok budżetowy 1937-38. (1939). Toruń: Nakładem PTR.
7. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. – Prawo o stowarzyszeniach.
8. Statut i regulamin Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego zatwierdzony przez Radę Wojewódzką PTR w dniu 8 lutego 1934.
9. Statut Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego zatwierdzony decyzją Wojewody Pomorskiego w dniu 9 lipca 1938 r.
10. Wawrzyniak, B. (2002). *Monografia rolnictwa województwa kujawsko-pomorskiego*. Włocławek: WTN.
11. Wawrzyniak, B. (2004). *Przemiany struktury agrarnej w rolnictwie polskim*. Włocławek: WTN.